

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Сумська філія
Кафедра соціально-економічних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Основи економічної безпеки»
вибіркових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

262 Правоохоронна діяльність (правоохоронна діяльність)

за темою – «Економічна безпека держави як складова національної безпеки»

Суми 2024

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 14.08.2024 № 8

СХВАЛЕНО

Вченою радою Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 08.07.2024 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 13.08.2024 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціально-економічних дисциплін
Протокол від 25.06.2024 № 23

Розробник:

доцент кафедри соціально-економічних дисциплін Сумської філії ХНУВС, кандидат економічних наук Парфентій Л.А.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри бухгалтерського обліку та оподаткування Навчально-наукового інституту бізнесу, економіки та менеджменту Сумського державного університету, кандидат економічних наук, доцент Кравченко О.В.
2. Заступник директора - начальник відділу навчально-методичної роботи Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент Науменко К.С.

План лекції

1. Економічна безпека держави: завдання, об'єкти, суб'єкти та основні загрози.
2. Економічна злочинність як загроза економічній безпеці держави.

Література:

Нормативна

1. Про Бюро економічної безпеки України : Закон України від 28 січня 2021 року № 1150-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text>.
2. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 року № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>.
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року "Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року" : Указ Президента України; Стратегія від 11.08.2021 № 347/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text>.

Основна

4. Бондарук Т., Чеховська М., Бондарук О. Економічна безпека України під час військових дій: виклики та шляхи протидії. *Економічні горизонти*. 2024. №1(27). С. 129-141. URL: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.1\(27\).2024.299201](https://doi.org/10.31499/2616-5236.1(27).2024.299201).
5. Варналій З. С. Економічна та фінансова безпека України в умовах глобалізації : монографія / Захарій Степанович Варналій ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ : Знання України, 2020. 423 с.
6. Винославська О., Кононець М. Економічна безпека особистості в умовах пандемії COVID-19. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2021. № 1 (22). С. 33-44. DOI: <https://doi.org/10.31108/2.2021.1.22.4>.
7. Економіка та економічна безпека держави. Теорія та практика : Монографічний навчальний посібник / С. Давиденко, О. Єгорова, В. Приходько, П. Матішак, Я. Голоніч, П. Копінець, М. Мачкінова, М. Доброволська та ін. Ужгород : РІК-У, 2017. 388 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/19681>.
8. Економічна безпека : навчальний посібник / Користін О.Є. [та ін.] ; за ред. О.М. Джужі ; МОНУ. Київ : Всеукраїнська асоціація видавців "Правова єдність" ; Алерта ; КНТ ; Центр учбової літератури, 2010. 368 с.
9. Економічна безпека : підручник / авт. кол. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. О. Б. Жихор, д-ра екон. наук, проф. О. І. Барановського. К. : УБС НБУ, 2015. 467 с.
10. Економічна безпека держави: навчально-методичний посібник / Живко З.Б., Черевко О.В., Копитко М.І., Зачосова Н.В., Живко М.О., Середа В.В., Занора

В.О., Бісєвєць А.В.; за ред. Живко З.Б. Черкаси : видавець Чабаненко Ю.А., 2019. 240 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3466>.

11. Економічна безпека підприємства: навчальний посібник / [Небава М. І., Міронова Ю.В.]. Вінниця : ВНТУ, 2017. 73 с. URL: https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/fmib/33nebava_ekonomichna_bezpeka_pidpriyemstva/ekon_bezp_Nebava.pdf.
12. Економічна безпека України : монографія / [Федоренко В.Г., Грищенко І.М., Новікова О.Ф. та ін.]. К. : ТОВ "ДКС центр", 2017. 380 с. URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/9337>.
13. Економічна та майнова безпека бізнесу: навчальний посібник / Б.М. Андрушків, Л.Я. Малюта. –Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 2016. – 180 с. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/17973/6/Ekonomichna_ta_majnova_bezpeka_biznesu.pdf.
14. Забезпечення фінансово–економічної безпеки підприємництва : навчальний посібник / Г. В. Соломіна. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2018. 234 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/1694/1/Posibnik%20ZFEBP.pdf>.
15. Отенко І. П. Економічна безпека підприємства : Навч. посіб. / І. П. Отенко, Г. А. Іващенко, Д. К. Воронков. Харків : ХНЕУ, 2012. 256 с.
16. Пашнюк Л. О. Загрози економічній безпеці підприємства та засоби їх нейтралізації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2013. Вип. 10. С. 93-97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Ekon_2013_10_22.
17. Правове забезпечення фінансової безпеки України : монографія / В. Т. Білоус, О. О. Бригінець, О. В. Драган, Л. М. Касьяненко [та ін.] ; Ун-т державної фіскальної служби України. Ірпінь, 2021. 428 с.
18. Семкова Л. В. Економічна безпека регіонів. *Вісник Приазовського державного технічного університету*. Серія : Економічні науки. 2014. Вип. 27. С. 63-69. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VPDTU_ek_2014_27_10.
19. Толуб'як В. С., Королюк Ю. Г. Політика економічної безпеки України в умовах глобальних загроз. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 6. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1448>.
20. Управління фінансово-економічною безпекою : підручник / [В.О. Онищенко, Г.В. Козаченко, С.В. Онищенко, Т.М. Завора]; за заг. ред. В.О. Онищенка та Г.В. Козаченко. Полтава : ПолтНТУ, 2018. 530 с. URL: <http://reposit.pntu.edu.ua/handle/PoltNTU/4061>.
21. Шмалій Л. М. Економічна безпека підприємства: сучасні проблеми забезпечення. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2019. № 1. С. 123-129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecmebi_2019_1_20.

Текст лекції

1. Економічна безпека держави: завдання, об'єкти, суб'єкти та основні загрози

Економічна безпека є провідною складовою національної безпеки держави.

Національна безпека - це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток країни, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам. Основними характеристиками національної безпеки держави є економічна незалежність, стабільність національної економіки, здатність до розвитку.

Відповідно, економічна безпека держави - це стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання.

Якщо економічну безпеку розглядати як цілісну систему, то логічно виокремити її об'єкти та суб'єкти.

Об'єкти економічної безпеки держави:

- 1) економічна система країни;
- 2) окремі сфери діяльності: військової, соціальної, політичної, правової, інформаційної і т.д.;
- 3) суспільство з його інститутами, організаціями, фірмами, підприємствами;
- 4) особистість (індивід).

Суб'єкти економічної безпеки — держава і суспільство з усіма його інституціями. Якщо конкретизувати, то суб'єктами економічної безпеки є державні та місцеві органи виконавчої і законодавчої влади; міністерства, відомства, комерційні та некомерційні організації, громадські організації, окремі громадяни тощо.

Основними завданнями економічної безпеки є:

- а) забезпечення пропорційного та безперервного економічного зростання;
- б) подолання інфляції та безробіття;
- в) формування ефективної структури економіки;
- г) зменшення дефіциту бюджету та державного боргу;
- д) забезпечення соціального захисту і підвищення якості життя населення;
- е) стабілізація національної валюти;
- ж) підвищення конкурентоспроможності країни тощо.

Економічної безпеки можна досягти тоді, коли ступінь залежності країни від інших держав, а також ступінь загострення внутрішньополітичної, соціально-економічної та екологічної ситуації не перевищує межі, за якою втрачається національний суверенітет, послаблюється економічний потенціал, суттєво знижуються рівень і якість життя громадян.

Нехтування економічною безпекою держави може призвести до:

- руйнації внутрішнього виробництва;
- витіснення з внутрішнього ринку вітчизняних товаровиробників;
- банкрутства підприємств;
- підриву системи життєзабезпечення нації.

Для забезпечення стабільного економічного розвитку першочерговими завданнями є усунення загроз економічній безпеці країни.

Загрози економічній безпеці держави - це сукупність наявних та потенційно можливих явищ і чинників, що створюють небезпеку для реалізації національних інтересів у економічній сфері.

За ступенем впливу загрози поділяють на мінімальні, середні та максимальні.

Мінімальний рівень впливу загрози свідчить, що певна проблема зумовлює виникнення несприятливих умов для відтворюваних процесів в економіці.

Середній рівень впливу загрози вказує на те, що проблема спричиняє несприятливі тенденції в економіці.

Максимальний рівень впливу загрози показує, що проблема породжує необоротні негативні процеси в економіці.

За місцем виникнення загрози економічній безпеці держави можна поділити на дві групи: зовнішні та внутрішні.

Зовнішні загрози економічній безпеці держави:

- а) енергетична залежність національного виробництва;
- б) сировинна орієнтація експорту українських товарів;
- в) імпортна інтервенція товарів на внутрішній ринок та зростання залежності від імпортних поставок;
- г) висока заборгованість міжнародним фінансовим організаціям;
- д) низька конкурентоспроможність вітчизняних товарів на світовому ринку.

Внутрішніми загрозами економічної безпеки держави можуть бути:

- а) істотне скорочення валового внутрішнього продукту;
- б) зниження інвестиційної та інноваційної активності і науково-технічного та технологічного потенціалу;
- в) скорочення досліджень на стратегічно важливих напрямках інноваційного розвитку;
- г) нестабільність фінансової (передусім податкової) та грошово-кредитної політики держави;
- д) зростання дефіциту державного бюджету та внутрішнього боргу.

2. Економічна злочинність як загроза економічній безпеці держави

Загальноприйнятого кримінально-правового і кримінологічного поняття “економічна злочинність” нині не існує, незважаючи на його широке використання в науковому світі. Це, безумовно, обмежує можливості конструктивного діалогу з метою вдосконалення та уніфікації законодавства про боротьбу з цим явищем.

Злочини економічної спрямованості характеризуються різноманітністю, високоінтелектуальними ознаками, швидкою адаптацією до нових форм, методів підприємницької діяльності (застосування банківських документів, нових електронних засобів платежу, засобів зв'язку й оргтехніки), опануванням нових банківських валютних і митних технологій здійснення господарських операцій.

До економічної злочинності за часів СРСР та досі в Україні відносили деякі види злочинів проти держави (порушення правил про валютні операції, виготовлення і збут підроблених грошей або цінних паперів), злочини проти соціалістичної власності (розкрадання, вчинені шляхом присвоєння, розтрата чи зловживання службовим становищем, шахрайство тощо), господарські злочини

(спекуляцію, приписування, приватну підприємницьку діяльність, комерційне підприємництво), посадові злочини (хабарництво, зловживання владою та службовим становищем тощо).

Перехід України до нової економічної системи спричинив глобальну кризу в усіх сферах життєдіяльності. Одним із найбільш небезпечних проявів цієї кризи є економічна злочинність. Саме вона є підґрунтям для організованої злочинності та внаслідок особливих умов, які надають їй сталого розвитку, збільшує рівень корумпованості державного апарату та правоохоронних органів. Основні принципи нової економічної системи було сформульовано в Конституції України 1996 р., згідно з якою визнаються та захищаються всі форми власності, гарантується вільне підприємництво та підтримання конкуренції.

Створення ринків товарів і послуг, розвиток комерційних структур, легалізація підприємництва відбувалися в нашій країні на фоні значного зниження життєвого рівня населення, загострення соціально-економічних суперечностей, криміналізації суспільних відносин. Тому з цим такі соціально значущі сфери, як підприємництво, виробництво та розподіл матеріальних благ, опинилися перед загрозою встановлення кримінального контролю, що досить негативно й деструктивно впливає на гарантування економічної безпеки країни.

Аналіз економічної злочинності свідчить, що протягом останніх років динамічно зростає частка тяжких злочинів економічної спрямованості, передусім зловживань із кредитними та фінансовими ресурсами у сфері підприємницької діяльності, а також розкрадань, хабарництва. Найбільш криміналізованими виявилися відносини у фінансово-кредитній та банківських системах, зовнішньоекономічній діяльності, у сферах енергозабезпечення та приватизації.

Заслужовує на увагу такий перелік ознак економічної злочинності, запропонований Є. Дементьєвою на підставі аналізу зарубіжної кримінологічної літератури:

- здійснюються в процесі професійної діяльності;
- здійснюються у межах та під прикриттям законної економічної діяльності;
- мають корисливий характер;
- характеризуються тривалим систематичним розвитком;
- завдають шкоди економічним інтересам держави, приватного підприємництва та громадян;
- вчинюються юридичними і фізичними особами, які діють від імені та в інтересах підприємства.

Слід зважати на відмінності економічної злочинності від традиційної майнової злочинності (крадіжки, грабежі, розбої тощо). Економічна злочинність має такі особливості:

1. Під час здійснення традиційного злочину є злочинець, якого слід знайти і притягнути до кримінальної відповідальності, а факт самого злочину є очевидним. В економічному злочині сам факт вчинення злочину є сумнівним або таким, який важко довести. При цьому використовуються витончені способи приховування слідів, виконавців, коштів, отриманих злочинним шляхом.

2. Якщо традиційний злочинець засуджується до позбавлення волі, то для нього стримувальний ефект цього покарання здебільшого є незначним. Застосування ж цього заходу щодо “економічного злочинця” є більш ефективне,

оскільки він насамперед боїться втратити свій соціальний статус і респектабельність, без яких не зможе виступати як надійний діловий партнер.

3. Економічній злочинності притаманні такі ознаки:

- складається із кримінально караних діянь суб'єктів господарювання;
- посягає на порядок управління економікою;
- завдає значних збитків державі, суспільству та окремим громадянам;
- має тривалий характер;

– вчинюється фізичними особами, оскільки за кримінальним законодавством України суб'єктом злочину може бути лише фізична особа;

– характеризується високою латентністю, що зумовлено як природною латентністю, так і значними складнощами під час розслідування злочинів у сфері економіки;

– характеризується тісним зв'язком з організованою злочинністю, корупцією, тіньовою економікою та іншими негативними явищами в суспільстві;

– більш ніж інші види злочинності здатна бути способом життя певної частини населення, формуючи у нього напівкримінальний менталітет.

Розрізняють такі види економічних злочинів:

1. Злочини, пов'язані з порушенням правил вільної конкуренції:

- порушення антидемпінгового законодавства;
- комерційне шпигунство;
- змова щодо фіксування цін тощо.

2. Злочини, пов'язані з порушенням прав споживачів:

- випуск недоброякісної продукції;
- шахрайства, які завдають матеріальної шкоди споживачам.

3. Злочини, що посягають на фінансову систему держави:

- приховування прибутку;
- ухилення від сплати податків.

4. Злочини, що ґрунтуються на зловживанні інвестиціями і спричиняють збитки компаньйонам, акціонерам тощо:

- шахрайства з фінансовими документами.

5. Злочини, які пов'язані із зловживанням депозитним капіталом і завдають збитків депозитаріям, кредиторам, гарантам:

- удавані банкрутства;
- махінації зі субсидіями;
- шахрайства у сфері страхування;
- неповернення кредитів із наступним їх викраденням.

6. Злочини, що посягають на фінансовий комерційний сектор економіки:

- використання підроблених банківських документів ;
- використання підроблених платіжних засобів (електронних грошей).

7. Злочини, пов'язані з незаконною експлуатацією природи і порушенням стандартів та нормативів щодо захисту навколишнього середовища, які спричиняють йому шкоду:

- забруднення техногенними відходами;
- незаконне будівництво;
- виробництво шкідливих продуктів.

8. Злочини, які пов'язані зі свідомим порушенням правил техніки безпеки праці з боку менеджменту та спричиняють матеріальні збитки і фізичну шкоду робітникам.

9. Зловживання та шахрайства у сфері соціального страхування та пенсійного забезпечення робітників.

10. Комерційні хабарі.

11. Комп'ютерні злочини.

12. Торгівля забороненими товарами і послугами (наркотики, зброя, люди, дикі тварини, людські органи).

13. Контрабанда (автотранспортних засобів, наркотиків, зброї, культурних цінностей, трансплантатів, людей тощо).

14. Виготовлення і збування підроблених грошей і цінних паперів.

15. Спекуляція.

Нелегальний ринок – це сукупність відносин, які здійснюються з порушенням чинних правових норм і зводять разом покупців і продавців товарів та послуг. Нелегальний ринок є базовим інститутом тіньової і кримінальної економіки. Причинами виникнення і розвитку нелегальних ринків є:

- наявність правової заборони на виготовлення товарів, реалізацію послуг, виконання робіт (наркотичні засоби, трансплантанти, крадене майно, відмивання злочинно отриманих доходів);

- наявність установлених законодавством бар'єрів для доступу на ринок (державна монополія, ліцензування, вікові обмеження для малолітніх на ринку праці, авторські права, захист інтелектуальної власності (патент, товарний знак);

- державне регулювання цін (установлення максимальних цін, обмеження рентабельності, встановлення фіксованого валютного курсу на рівні, нижчому за рівноважний);

- високий рівень оподаткування та інших витрат, пов'язаних із виконанням установлених законом зобов'язань;

- недостатня жорсткість державного контролю, нездатність держави реалізувати правову заборону або виконання регулюючих розпоряджень;

- неієздатність державних інститутів регулювання ринку, забезпечення прав власності, контрактної дисципліни (наприклад, неефективність судової системи вирішення суперечок, виконань судових рішень, пов'язаних з витребуванням боргів породжують ринок кримінальних послуг з їх «вибиванням»).

Нелегальними ринками є: ринок наркотичних засобів; ринок зброї; ринок автотранспортних засобів; ринок культурних цінностей; фінансовий ринок; ринок праці; ринок трансплантатів; організована проституція; торгівля людьми; незаконна торгівля дикими тваринами; нелегальний гральний бізнес.